საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

ქართული ენციკლოპედიის ი. აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

კაზაკობა

კაზაკობა (თურქ. – კაზაკი – თავისუფალი ადამიანი), სამხედრო ფენა რევოლუციამდელ რუსეთში. ჩამოყალიბდა XIV–XVII სს-ში რუსეთის განაპირა ტერიტორიებზე მცხოვრები თავისუფალი მოსახლეობისაგან. XV–XVI სსში ფეოდ. ექსპლუატაციისა და ბატონყმობის გაძლიერებამ რუსეთისა და პოლონეთ-ლიტვის სახელმწიფოებში გამოიწვია გლეხთა მასობრივი გაქცევა სამხრეთის აუთვისებელ მიწებზე – დონის, დნეპრის, ვოლგის, იაიკის აუზებში. მეზობელი ფეოდ. სახელმწიფოებისა და მომთაბარეების წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობამ განაპირობა ამ თავისუფალი ხალხის გაერთიანება სამხ. ორგანიზაციებში – აღმოცენდა დონის, ვოლგის, დნეპრის (ჩერკასის), გრებენის და იაიკის კაზაკთა გასამხედროებული თემები. XVI ს. I ნახ-ში შეიქმნა ზაპოროჟიეს სეჩი, II ნახ-ში – ციმბირისა და თერგის თემები.

კაზაკები იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები (რუსები, უკრაინელები, ყალმუხები, ბურიატები, ბაშკირები, თათრები და სხვ.), თუმცა მათ აერთიანებდათ თავიანთი ხალხის დაცვისა და გადარჩენის საერთო ინტერესები. კ. სოციალური მდგომარეობის მიხედვით თავიდანვე არ იყო ერთგვაროვანი. შემდგომი დიფერენციაციის შედეგად წარმოიშვა ღარიბ კაზაკთა დიდი ფენა, რ-იც აქტიურად მონაწილეობდა რუსეთის ყმა გლეხების სოც. ბრძოლებში; კაზაკთა ზედაფენა (ე. წ. სტარშინები) კი მხარში ედგა რუსეთის თვითმპყრობელობას. XVIII ს. დასაწყისში კაზაკთა თემები გარდაიქმნა ირეგულარულ კაზაკთა ჯარებად. 1721 ისინი სამხ. უწყებას დაუმორჩილეს. 1920 სრულიად რუსეთის ცენტრ. აღმასრ. კომიტეტის დადგენილებით კაზაკთა დამოუკიდებელმა სამხ. ფენამ არსებობა შეწყვიტა.

XVI–XVII სს-ში კ-მ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. იტალ. მოგზაური პიეტრო დელა ვალე რომის პაპისადმი 1627 წარდგენილ მოხსენებით ბარათში წერდა დნეპრისპირელი კაზაკებისა და საქართველოს ზღვისპირა რ-ნების მოსახლეობის მოკავშირეობაზე თურქების წინააღმდეგ: „კაზაკები დღეს შავი ზღვის ბატონები არიან და ბევრად ძლიერნი... ქართველებს კი, თავის მხრივ, თავიანთი ნავსადგურებითა და უშიშარი თავშესაფარი ადგილებით, რომლებიც ზღვის ნაპირას აქვთ, შეუძლიათ დიდი დახმარება აღმოუჩინონ კაზაკებს მათ საქმეში. ქართველებს არაერთგზის გაუყვანიათ სამშვიდობოზე თურქთა მიერ რკალში მოქცეული კაზაკები, ხოლო ამ უკანასკნელთ, თავის მხრივ, მფარველობის ქვეშ ჰყოლიათ ზღვით მოსიარულე ქართველ-თა სავაჭრო ხომალდები".

XVII ს. 40-იან წლებში სამეგრელოს სამთავროსა და დონისა და ზაპოროჟიელ კაზაკთა შორის დამყარდა მეგობრული ურთიერთობა. 1650–51, რუსეთის ელჩის ა. იევლევის მონაცემებით, ლევან II-ს კაზაკები დაუჯილდოებია თურქეთის ფლოტის წინააღმდეგ ბრძო-ლაში დახმარებისათვის. შესაძლებელია კაზაკებსა და სამეგრელოს მთავრებს შორის თავისებური სამხ. კავშირიც არსებობდა. ამას ადასტურებს 1647 მეგრელთა მისვლა ერთ-ერთ ციხესიმაგრეში ალყაშემორტყმული კაზაკების დასახმარებლად.

XVIII ს. გერმ. მოგზაური ი. რაინეგსი გვაწვდის ცნობას საქართველოში კაზაკების დასახლების შესახებ. ბამბაკის ქედის დახასიათებისას აღნიშნავს, რომ „ეს ქედები, ისევე როგორც მათი ნაყოფიერი ველები (ხეობები), დასახლებულია ხალხით, რომელიც თავს დონელი კაზაკებიდან წარმოშობილად თვლის..."

კაზაკები ხშირად ქართველთა ზღვისპირა ეკლესიებში ღმერთს სამადლობელს სწირავდნენ და დიდძალ ოქროსა და ვერცხლის ფულს ტოვებდნენ საჩუქრად. ერთი ამგვარი ფაქტის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის იტალ. მოგზაური ლუკა ჯოვანი და, რ-იც აღწერს ერთ ზღვისპირა ქართულ ეკლესიას: „ტრაპეზზედ იდგა ერთი თეფში სავსე ოქროსა და ვერცხლის ფულით... მღვდელს ვკითხე, ეს ფული ვის შეუწირავს-მეთქი, იმანაც მიპასუხა, რომ კაზაკები, რომლებიც ნავებით... შავ ზღვაში შემოდიან ოსმალეთისა და თათრების დასარბევად, როდესაც მობრუნდებიან ნადავლით, ამ ეკლესიაში ლოცულობენ და სტოვებენ ფულს".

გეორგიევსკის ტრაქტატის (1783) დადების შემდეგ კაზაკების რეგულარული პოლკები იმპერიის სამხრ. საზღვრების დასაცავად კავკასიაში გადმოიყვანეს. კაზაკების მყარად შემოსვლა საქართველოში განაპირობა საქართველოს მოქცევამ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. საიმპერიო კარი ყველა დიდ საომარ ოპერაციას კაზაკთა მეშვეობით ახორციელებდა. ისინი მონაწილეობდნენ ქართლის მთიანეთის (1804), იმერეთის აჯანყებების (1810) ჩახშობაში. კაზაკთა საგუშაგოები იყო მდ. ხობის მარცხ. ნაპირზე, მდ. ცივის, ალგეთის (მანგლისი) ხეობებში.

რუსეთის საოკუპაციო ხელისუფლებისათვის კ. მთავარ დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდა. ასე მაგ., გერმ. მოგზაურის მ. ვაგნერის ცნობით „კათოლიკე მღვდლების საქართველოდან გაძევების დროს, გენერალ-გუბერნატორის ბრძანებით, ისინი კაზაკთა თანხლებით საკმაოდ უხეშად (პირუტყვულად) მიათრიეს უახლოეს ნავსადგურთან და აქ ძალით არეკეს ტრაპეზუნდისკენ მიმავალ გემზე". მ. ვაგნერი შეესწრო სამხედრო ტურნირს თბილისში, სადაც სხვებთან ერთად „დონელი ხაზის კაზაკები უჩვენებდნენ მხედრულ ხელოვნებას..." უნდა აღინიშნოს, რომ XIX ს-ში სამხრ. კავკასიის რუსულ პროვინციებში ყველა თანამდებობა კაზაკებს ეკავათ. ისინი სამხ. სამსახურს აქ სამი წელი იხდიდნენ, რ-ის გავლის შემდეგ მათი ნაწილი მუდმივად რჩებოდა საქართველოში. ოჯახის შექმნის შემდეგ კაზაკები თანდათან ქართველდებოდნენ, ზოგიერთმა გვარიც შეიცვალა. ისინი ძირითადად სოფლის მეურნენი და ხელოსნები იყვნენ. XX ს-ში მხოლოდ გურიაში კაზაკთა 500 ოჯახი ცხოვრობდა. ისინი მონაწილეობდნენ საქართვ. სამხედრო გზის გაყვანაში, კურორტ ბორჯომის, ლიკანში მეფისნაცვლის სასახლის მშენებლობაში და სხვ.; 1918 აგვისტოში კაზაკები შედიოდნენ ქართ. ჯარის შემადგენლობაში, მათ გაანადგურეს თურქეთის დესანტი, რ-იც გადმოსვეს ოჩამჩირის რ-ნში. იმავე წელს კაზაკებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რ-თაც დაკავებული ჰქონდათ გაგრა და გუდაუთა, მათ გენ. გ. მაზნიაშვილის რაზმთან ერთად განდევნეს ბოლშევიკები შავი ზღვის სანაპიროდან ტუაფსემდე.

XX ს. 90-იანი წლების დასაწყისში მიმდინარე *პოლიტ.* პროცესების ფონზე 1993 შეიქმნა საქართვ. კაზაკთა კავშირი (სკკ). ეს იდეა აღმოცენდა ჯერ კიდევ აფხაზეთის ომის დროს. კავშირის შექმნის მიზანს შეადგენდა ქვეყნის ტერიტ. მთლიანობის აღდგენა და რუსეთ-საქართველოს შორის კულტ., ეკონ. და *პოლიტ.* კავშირების განმტკიცება. კავშირის უმაღლეს ატამანად აირჩიეს ვ. კადენეცი. 1997 კაზაკთა 23 ატამანმა მხარი დაუჭირა საქართველოს პრეზიდენტის ინიციატივას „მშვიდობიანი კავკასიისათვის". 2000 მოსკოვში, კაზაკთა III ყრილობაზე, ვ. კადენეცმა მძაფრად გააკრიტიკა ის კაზაკები, რ-ებიც აფხაზ სეპარატისტთა მხარეს იბრძოდნენ. სკკ-ს წარმომადგენლობა ჰყავს სხვადასხვა ქვეყანაში.

ლიტ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 4, თბ., 1973; ს ო ნ ღ უ ლ ა შ ვ ი ლ ი ა., ეროვნული უმცირესობანი და კონფესიები საქართველოში, თბ., 2005; ც ი ნ ც ა ძ ე ი., მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, თბ., 1966.

ლ. მანიავა